mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

Toplumsal Cinsiyetin Gölgesinde Siyaset: Benedictus De Spinoza'da Beden, Hayal Gücü ve Kadın Tahayyülü

Zeliha Dişçi, Kafkas Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-5650-680X, e-posta: zelihadisci@gmail.com

Özet

Bu çalışma Benedictus De Spinoza'nın düşüncesinde hayal gücü, toplumsal cinsiyet ve siyaset ilişkisi bağlamında kadının konumunu açığa çıkarmayı amaçlar. Spinoza'nın felsefesi ve toplumsal cinsiyet söylemi arasındaki bağlantının kadının siyasal birlikteki yerine etkisine odaklanır. Eserlerinde genel olarak kadınsı olanı tanımlarken okuyucunun dikkatini çeken Spinoza, *Politik İnceleme*'nin son kısmında, demokratik siyasal birliği ele alırken kadının doğal olarak erkeğin eşiti olmadığını söyler. Birlikte ve barış içinde yaşam olanağını bu sebeple erkeğin idaresine bağlar. Yani kadını siyasal alandan dışlar. Literatürde feminist tartışmalar dışında dikkate alınmayan bu konu ya Spinoza'nın genel düşüncesi içinde tartışılmadan bırakılır ya da Spinoza'nın dönemine bağlı olarak bu değerlendirmeyi yapmasında bir sorun olmadığı düşünülür.

Bu çalışma, Spinoza felsefesinde kadın ve siyaset arasında nasıl bir ilişki kurulduğunun açıklığa kavuşturulmasının, tutarlı bir feminist siyaset bakış açısını üretmek açısından anlamlı olduğunu düşünür. Bu nedenle, öncelikle, Spinoza'nın düşüncesinde beden ve zihin ilişkisinden hareketle akıl, hayal gücü ve bilgi meselelerini ele alır. Spinoza'nın bilgi kavrayışı ekseninde toplumsal cinsiyet söylemi ile hayal gücü arasındaki ilişkiye odaklanan bir sonraki kısım, toplumsal cinsiyeti hayal gücünün işlediği bir alan olarak düşünür. Toplumsal cinsiyetin, Spinoza'nın sonsuz olanaklar kümesi olarak etkinliklerle kurulduğuna işaret ettiği bedenin sınıflandırması ve sınırlandırılması olduğuna işaret eder. Hayal gücünün işlediği bir alan olarak toplumsal cinsiyetin beden tahayyülü ile Spinoza'nın beden kavrayışı arasındaki farkı gösterir. Fakat bu farklılığın Spinoza düşüncesinden toplumsal cinsiyet söyleminin tamamen dışlanması anlamına gelmediğini ileri sürer. Bu düşüncenin izinden giden üçüncü kısım, Spinoza tarafından mutlak belirlenimden yoksun, yani açık bir şekilde kavranan bedenin nasıl kapatıldığını gösterir. Spinoza'nın bilgiyi türlere ayırmasına bağlı olarak insanları da farklılaştırmasının bir sonucu olan bu kapanış, Spinoza'nın kadına ve siyasal birliğe ilişkin bakış açısında belirgin bir şekilde görünür. Bu kapanmadan hareket eden son kısım, düşünürün bedenleri sınıflandırarak kapatması ile kadının siyasal yaşamdan dışlanması arasındaki ilişkiye odaklanır. Sonuçta, Spinoza düşüncesinde, nasıl siyasal alanın toplumsal cinsiyet söyleminin gölgesinde kaldığını gösterir.

Anahtar Sözcükler: Zihin, Beden, Duygulanım, Hayal Gücü, Toplumsal Cinsiyet, Spinoza.

Makale Gönderim Tarihi: 13.04.2020, Makale Kabul Tarihi: 12.02.2021.

Politics in the Shadow of Gender: Body, Imagination and Woman Imagination in Benedictus De Spinoza

Abstract

This study aims to reveal the position of woman in the thought of Benedictus De Spinoza in the context of imagination, gender, and politics. It focuses on the effect of the connection between Spinoza's philosophy and gender discourse on woman's place in political unity. Spinoza, who draws the attention of the reader while describing what is generally feminine in his works, says in the last part of *Tractatus Politicus* while dealing with the democratic unity that woman is naturally not equal to man. It, therefore, links the possibility of living together and in peace to the man's administration. That is to say, it excludes woman from the political sphere. This issue, which is not taken into account in the literature except for feminist debates, is either left undiscussed in the general thought of Spinoza or it is considered that there is no problem in Spinoza's making this assessment depending on his period.

This work thinks that clarifying the relationship between woman and politics in Spinoza's philosophy makes sense to produce a consistent feminist perspective on politics. For this reason, first of all, it deals with the issues of reason, imagination, and knowledge based on the relationship between body and mind in Spinoza's thought. The next section, which focuses on the relationship between gender discourse and imagination in the axis of Spinoza's understanding of knowledge, considers gender as a field in which the imagination operates. It points out that gender is the classification and limitation of the body, which Spinoza points out to be established by activities as an infinite set of possibilities. It shows the difference between the body imagination of gender and Spinoza's understanding of the body as a field where imagination operates. But it asserts that this difference does not mean the complete exclusion of gender discourse from Spinoza's thought. The third section, which traces this thought, shows how the body that is conceived as devoid of absolute determination, that is to say, in an open manner by Spinoza is confined. This confinement, which is a result of Spinoza's differentiation of people due to his division of knowledge in types, appears prominently in Spinoza's perspective on the woman and the political unity. The last section, which moves from this confinement, focuses on the relationship between the thinker's confining the bodies by classifying them and the exclusion of women from the political life. Consequently, it shows how the political sphere is overshadowed by gender discourse in Spinoza's thought.

Key Words: Mind, Body, Affection, Imagination, Gender, Spinoza.

Giriş

Spinoza, *Politik İnceleme*'nin sonunda, demokratik siyasal uzamdan kadınları 'doğal olarak' dışladığını belirtir. Böylelikle Spinoza felsefesinde varlıklar arası kapasite farklılığı toplumsal cinsiyet kazanmış gibi görünür ve siyasal uzam da bu durumdan payını alır. Literatürde, feminist tartışmalar dışında dikkate alınmayan bu konu ya Spinoza'nın genel düşüncesi içinde tartışılmadan bırakılır ya da Spinoza'nın dönemine bağlı olarak bu değerlendirmeyi yapmasında bir sorun olmadığı düşünülür. Ne de olsa Spinoza da çağının düşünürüdür! Spinoza, günümüzde özgürleşme siyaseti açısından çeşitli perspektifler ortaya koyan düşünürlerin temel dayanaklarından biri olarak yerini korumasına rağmen, düşünürün kadına ve siyasette kadının konumuna dair fikirleri ile özgür ve eşit bir toplumun kuruluşu arasında açık bir tutarsızlık bulunur. Söz konusu tutarsızlıktan yola çıkan bu çalışma, toplumsal cinsiyet söyleminin gölgesinde olmayan bir siyasal yaşamın kuruluşu karşısında Spinoza'nın konumunu tartışmaya açmayı amaçlar. Barış içinde ortak yaşamın kuruluşu açısından Spinoza'nın siyasal alan tahayyülünün toplumsal cinsiyet ve toplumun önemli bir parçası olan kadınlarla birlikte yeniden ele alınması gerektiği düşüncesinden yola çıkar.

Toplumsal cinsiyetin bedenlerin toplumsal hayal edilme biçimi olduğu fikrinden hareket eden bu çalışma, beden ve hayal gücü arasındaki ilişkiyi Spinoza'nın bilgi türleri kapsamında gözden geçirir. Spinoza'nın, hayal aleminde yaşadığı için dış nedenlerin etkisi altında, umut ve korku arasında salındığına, özgür ve eşit bir yaşamdan ziyade köle bir yaşam sürdüğüne işaret ettiği kitleler (Spinoza, 2010: 245) karşısında toplumsal cinsiyet mefhumu açısından söz konusu kitlelerin bakış açısıyla aynı düzlemde bulunduğuna dikkat çeker. Düşünceleriyle hâkim düşünce biçiminden koptuğunu, meseleleri gerçekçi ve eleştirel bir şekilde ele aldığını iddia eden Spinoza'nın bedenlerin toplumsal cinsiyetli hayalini nasıl yeniden ürettiğini gösterir. Spinoza'nın düşüncesinde insan varlığı, bilgi, toplumsal cinsiyet ve siyaset ilişkisi bağlamında kadının konumunu ortaya koyarak, özellikle çağdaş siyasal tartışmalarda farkları özgüllükleri içinde tanımaya izin verdiği için öne çıkarılan Spinoza felsefesinin kadını siyasal alandan nasıl dışlayabildiği meselesini serimler. Kadının siyasal birlikten dışlanması, Spinoza'nın farklılıkları tanıyan ve birlikte varlığı vurgulayan felsefesinde bir sınır durum olarak karşımızda durur. Farkların siyasetini yürüten çağdaş feminist hareket açısından bakış açısı olanaklar sunuyormuş gibi görünen Spinoza felsefesinin sınırı olan siyaset ve kadın konusunun açıklığa kavuşturulması, tutarlı bir feminist siyaset perspektifini üretmek açısından anlamlıdır.

Bu nedenlerle çalışma, öncelikle, Spinoza'nın düşüncesinde beden ve zihin ilişkisinden hareketle akıl, hayal gücü ve bilgi meselelerini ele alır. Bilginin, kuruluşunda aklın ve hayal gücünün işlemesine bağlı olarak, kendi içinde farklılaştığına dikkat çeker. Bu farklılaşmaya, akıl gücünün ve hayal gücünün güdümündekiler olmak üzere insanların kendi içinde farklılaşması eşlik eder. Spinoza için, hayal gücünün güdümündeki insanlar, bedenin etkilenişlerinden doğan hayallerin etkisi altında olduklarından özgür yaşamı ve siyasal birliğin varlığını tehdit ederler; aklın güdümündeki insanlar karşısında zayıf olup, daha aşağıda konumlanırlar. Diğer yandan hayaller, insanları bir arada tutma gücündedir. Sosyal ve siyasal birliğin varlığı açısından işleyen unsurlardan biri olan toplumsal cinsiyet nosyonu da bedenin gerçekliğine uygun olmayan bir tahayyülü olarak hayal gücünün işlediği bir alandır. Bedenlere sosyal ve kültürel olarak atfettiği cinsiyet rolleri etrafında onları düzenleyerek kapasitelerini sınırlar. Oysa Spinoza için bedenler, karşılaşmalar içinde kurulan sonsuz olanaklar kümesidir. Bu olanaklara bir sınır çizen toplumsal cinsiyet söylemi, bedenin gerçek düşünüşünü yansıtmaz. Bu nedenle bilgi, beden ve hayal gücü ilişkisini açığa koyan ilk kısımdan sonraki bölümde bu çalışma, toplumsal cinsiyet söylemi ile hayal gücü arasındaki ilişkiye odaklanarak Spinoza'nın bedeni nasıl tasavvur ettiğini ortaya koyar. Bedenlerin gerçekçi tasavvurunun özgür bir yaşamın ve siyasal birliğin varlığı açısından zorunlu olduğu vurgusuna dikkat çeker. Başka bir deyişle, bedenin değerlendirilmesinde, aklın gücünden ziyade hayal gücünün işlediği bir mefhum olarak toplumsal cinsiyet, özgür bir sosyal ve siyasal yaşam açısından bir dayanak noktası olamaz. Fakat toplumsal cinsiyete ilişkin böyle bir kavrayışa izin verdiği görülen Spinoza'nın insanları kendi içinde aklın güdümündekiler (dolayısıyla güçlü ve özgür) ve hayal gücünün güdümündekiler (dolayısıyla zayıf ve köle) şeklinde ayırması ile toplumsal cinsiyetin bedenleri hayal ediş biçimi arasında bir paralellik bulunur. Söz konusu ayrımlarla Spinoza'nın farkı toplumsal cinsiyet ikiliğine doğru çevirmekte zorlanmadığı, yukarıdaki ayrımlara paralel olarak bedenleri erkek ve kadın olarak sınıflandırdığı görülür. Bu nedenle, hayal gücünün işlediği bir alan olarak toplumsal cinsiyet ve Spinoza'nın beden kavrayışını ortaya koyan ikinci kısımdan sonraki bölüm, düşünürün olanaklar uzamı şeklinde değerlendirirken açık bir biçimde kavradığı bedeni yaptığı ayrımlarla nasıl kapattığını gösterir. Bu kapanmadan hareket eden son kısım, kadının siyasal yaşamdan dışlanmasının Spinoza'nın bedenleri sınıflandırarak kapatmasının bir sonucu olduğunu belirtir. Söz konusu sınıflandırmalar, sonsuz olanaklar zinciri olarak değerlendirilen bedenlerin erkek ve kadın olarak hayalini doğallaştırır. Bu doğallık, kuruluşu ve sürekliliği akıl gücünü gerektirdiğine işaret edilen siyasal birlikten, güçsüz, zayıf ve bağımlı hayal edilen kadının dışlanmasını gerekçelendirir. Böylelikle Spinoza düşüncesinde, erkeğin siyasal tahakkümü yerini korurken kadının ikincil konumu değişmeden kalır.

Bilgi, Beden ve Hayal Gücü

Spinoza'ya göre, oldukça seçkin düşünürlerin hiçbiri ne duyguların doğasını, kudretini ne de bir zihnin bunları denetim altına almak için yapabileceklerini belirlemiştir (2012: 149). Modern insanın kavranmasında belirleyici olan René Descartes dahi insan duygularının ilk nedenlerini açıklamaya özen göstermesine rağmen son durumda dehanın kesinliğini göstermekten öteye gidememiştir (Spinoza, 2012: 150). Oysa duygular doğanın bir parçasıdır ve doğayı kavrama şekliyle benzer biçimde ele alınmalıdır. Duyguların parçası olduğu doğanın yasaları ve kuralları her yerde ve her zaman aynıdır. Duyguların doğasını anlamak, doğayı anlamaktır. Kendi kendine meydana gelmeyen duygular, bütün diğer tekil şeyler gibi, doğanın zorunluluğundan ve kudretinden kaynaklanır. Duyguların hepsinin bir nedeni olduğu için duygular kendi nedenleriyle anlaşılabilir (Spinoza, 2012: 150).

Spinoza duygu derken "bedenin etki gücünü çoğaltan ya da azaltan, bu güce yardımcı olan ya da onu engelleyen bedenin değişik hallerini ve aynı zamanda bu haller hakkındaki fikirleri" belirtir (2012: 151). Duygu, "zihnin kendi bedenini öncekinden daha fazla ya da daha az varoluş gücüne sahip olduğunu olumladığı bir fikirdir" (Spinoza, 2012: 254). Bedenin değişik hallerinin nedeni olan insan etkin iken tersi durumda edilgindir. Beden, etkileyen ve etkilenen olarak temel duygulanımsal uzamdır. Bedenin yanı sıra zihni de bulunan insan varlığının "bedeninin etkin ve edilgin halleri doğal olarak zihnin etkin ve edilgin halleriyle kesişir" (Spinoza, 2012: 154).[1] Hem düşünen hem de yer kaplayan insan varlığını zihni ve bedeniyle birlikte kavrayan Spinoza için, bedenin etkinliği zihnin etkinliğine benzer. Bu benzerlik gereği, insan varlığı, zihnin o anki varoluşunun ve hayal etme yetisinin bedenin o anki varoluşunu olumlamasına bağlıdır. Her şeyin kendi varlığında devam etmek için elinden gelen bütün çabayı gösterdiğini kabul eden Spinoza'nın perspektifinden bakıldığında, daha fazla varlığın yolu zihnin bedenin etkime gücünü artıracak ya da ona yardımcı olacak şeyleri hayal etmesinde gizlidir (Spinoza, 2012: 165). Hayal gücü, aynı gerçekliğin farklı ifade edilme şekli olan zihnin ve bedenin bir araya gelmesiyle mümkün olur. Fikir statüsündeki insan zihninin nesnesi bedendir. Zihin, hayal gücü yoluyla nesne olarak bedene sahip olma olanağına kavuşur ve bedensel görüngülerin bilinci olarak kurulur (Gatens/Lloyd, 1999: 12). Zihin açısından merkezi bir role sahip olan hayal gücünün özü bedenin hareketleri olduğu için hayal gücü herkesin her şeyi gelişigüzel bir şekilde değerlendirmesi anlamına gelmez (Spinoza, 2011: 123). Bedenin etkilenmelerinin sonucu olarak beliren duyguların bilincinden, dış nedenlerin bilgisinden yoksun bir tavır insanın özgür bir yaşam sürmesini engeller.

Spinoza için, insanın değerlendirmelerinde belirleyici olan kendi varlığıdır ve ruh, iyi saydığı şeyi arzular (Spinoza, 2012: 77-8). Değerlendirme ne kadar gerçeğe uygun, yani doğru olursa insan da o kadar doğru ve özgür bir yaşam sürer. Bu durum insanın değerlendirmelerinin her zaman doğru olmayabileceği anlamına gelir. Söz konusu değerlendirmelere olanak tanıyan fikrin oluşumunda işlevsel olan akıl, değerlendirmelerin doğruluğunda belirleyicidir. Zira duygu durumumuz hakkındaki bilgimizin kuruluşunda etkin olan unsurlardan biri akıl ise bir diğeri de hayal gücüdür. Hayal gücü, insanın her şeyi kendine göre değerlendirmesi, keyfi bir şekilde onlar hakkında yargıda bulunmasının onları anlama gücünün önüne geçmesidir. Şeyleri anlamaksızın yargıda bulunmak, onları hayalinde canlandırmaktır. Bu nedenle Spinoza'ya göre, hayal gücünün yarattığı fikir, varlığın hakiki doğası yerine hayal gücünün yapısını ortaya koyar (Spinoza, 2012: 78-9). Hayal gücü, doksa karakterlidir, eksik bilgiye dayanır. Şeyleri duyular aracılığıyla bölük pörçük, bulanık ve hiçbir sıra gözetmeden anlayışa sunar (Spinoza, 2012: 128). Hayal gücünün oluşumunda bireylerin kapasitelerini belirleyen ve genellikle de sınırlayan kolektif kurgular ve tutkular iş başındadır (Gatens/Lloyd, akt. Lord, 2011: 1089). Hayalin açık seçik olmayan, karmaşık yapısı hayali fikri etkiler. Açık seçik olmayan hayali bir fikir karmakarışıktır ve bu karışıklığın sebebi zihnin tam bir bütün veya birçok öğeden oluşan birlik hakkındaki kısmi bilgisinden kaynaklanır (Spinoza, 2015: 61).

Hem kendisinin hem de başka bedenlerin bilincini kapsayan hayal gücünün yaslandığı beden, diğer bedenlerin onda yarattığı etkilerin sebep olduğu değişikliklerden izler taşır (Gatens/Lloyd, 1999: 23). Bu izlere dair fikrin oluşumunda hayalin veya aklın etkinliğine bağlı olarak bilginin farklı türlerinin bulunduğuna işaret eden Spinoza açısından bilgi, duygulanışın bilincidir (2011: 329). "Fikrin kendi kendini olumlaması" ya da "fikrin açıklanması"dır (Deleuze, 2011: 57). Bilgi, fikrin farklı açıklanma ya da olumlanma biçimlerinin bulunması sebebiyle türlere ayrılır. Bunları *Etika*'da üç başlık altında toplayan Spinoza için var oluşun doğal halini yansıtan birinci tür bilgi, upuygun olmayan, bulanık olan fikirlerden oluşur (2012: 117). Bizim olduğumuz şeyi ya da şeylerin olduğu şeyi temsil etmedikleri için upuygun olmayan fikirlerin belirlediği birinci tür bilgi, hayal gücünün etkin olduğu bilgi olarak da düşünülebilir. Duyumdan türetildiği için zihnin edilgin olduğu bu tür bilginin bir diğer adı "imgelemin düşünceleri"dir (Copleston, 2013: 36). İmgelemin veyahut hayal gücünün düşünceleri, duyumdan türetilir. Zihnin etkin gücünden ziyade dış cisimler tarafından yaratılan bedensel değişim ve durumları kapsar (Copleston, 2013: 36). Deneyimi yansıtan hayal gücü, duyusal algı düzeyinde kaldığı için tutarlılıktan yoksun, bulanık fikirdir; bireyden bireye değişir. Bu durumda, örneğin, "insanların boylarına dikkatle bakanlar insanlar adına dik boylu bir hayvanı anlayacaklar, fakat ona başka bir orandan bakanlar ise insanlarda

ortak olan başka bir hayali yani gülen, iki ayaklı, tüysüz, akılı, vb. gibi bir hayvan hayalini teşkil edeceklerdir" (Spinoza, 2011: 113). Bedenin duyma kapasitesine göre değişen hayal, öznellikten kurtulamadığı için doğadaki nedenlerin gerçek düzenini temsil etmeyen, genellikle yanlış olan bilgidir (Copleston, 2013: 38). Hayalin işlediği birinci tür bilgi, şeyleri hatırlamamıza ve hayal etmememize yarayan sanı niteliğindeki bilgi veyahut hayal gücüdür (Spinoza, 2011: 114). Hayal gücünden ziyade akıl gücünün işlediği ikinci tür bilgide "şeylerin özellikleri hakkında fikirlerimiz ve ortak kavramlarımız" bulunduğu için, Spinoza ikinci tür bilgiyi akıl (*raison*) olarak adlandırır (Spinoza, 2011: 114). Akıl, iki ya da daha çok beden arasındaki ilişkilere dair bir kavrayış geliştirir. İki ya da daha çok beden arasındaki bileşimin birliğini "ortak nosyon" ile ifade eden Spinoza, ortak nosyonu genel fikir anlamına gelecek şekilde kullanır. Ortak kavram veyahut düşünceler, tüm insanlara ortak olarak verilidir (Spinoza, 2011: 175; Copleston, 2013: 38). Akıl, ortak nosyonlardan kaynaklanan etkin duygular etrafında duyguları üzerinde tasarrufta bulunur. Ruhun iyiyi arzulaması gereği, akıl kendini rastlantısal karşılaşmalara bırakmaktan kaçınır. Aksine, karşılaşmaları etkin duygular yaratanlar etrafında örgütlemeye dönük bir çaba olan akıl, kendisiyle uyuşan hisleri yaratan ilişkileri algılar ve anlar. Bununla da yetinmeyip, bu ilişkilerden başka ilişkiler çıkarsama ve etkin olan yeni hisler duyumsama eğilimindedir (Deleuze, 2011: 89). İki ya da daha çok beden arasındaki bileşimin ve bu bileşimin birliğinin temsili olan ortak nosyonlar ve akıl, hayal gücünün etkin olduğu birinci tür bilgide değil, ikinci tür bilgide işlevseldir. Bizim olduğumuz şeyi ve şeylerin olduğu hali temsil eden upuygun fikirler ancak bu seviyede belirir. Fakat bu noktada ortak nosyonlar yalnızca var olanlara uygulanabildiğinden tekil özün bilgisini bize vermezler (Deleuze, 2011: 58). Tekil özün bilgisi üçüncü tür bilgide gündeme gelir. İkinci tür bilgiden doğan üçüncü tür bilgide, anlık veyahut zihin bireysel şeylere geri döner, fakat onları bir bütünün, tözün parçaları olarak yeniden keşfeder.

Hayal gücünün etkin olduğu bedenin upuygun olmayan fikirleri eksik veya yanlış oldukları için insanın aklın yönetiminden çıkarak köleleşmesine yol açar. Diğer bir deyişle, hayal gücünün ürünü olan hayaller etrafında kurulan yaşamda insan köle bir varlık biçimi sergiler. Kölece yaşamda ağırlık kazanan hayalleri besleyen upuygun olmayan fikirlerde anlama gücü etkin değildir ve şeyleri açıklama gücünden bu fikirler yoksundur. Rastlantısal karşılaşmalarla yetinen upuygun olmayan fikirler (Deleuze, 2011: 70) tam da bu sebeple sadece önyargı üretir. Önyargılar aklın işlevsizleştiği, duyu verileri etrafında şekillenen sanılardır. Sanı veyahut doksa karşısında doğru olan "bizde mutlak olan, yani birebir ve mükemmel olan her fikir"dir (Spinoza, 2012: 121). Bilgi eksikliği olan yanlışlık ise "birebir olmayan, yani bölük pörçük ve bulanık olan fikirler"le ilgilidir (Spinoza, 2012: 121).

Hayal gücü hayatın her alanında işler. Hayali olan ile gerçeklik arasında upuygun fikir etrafında ayrım yaptığı görülen Spinoza açısından özgürlük, bir yanılsama olarak hayal gücünün işlediği temel bir örnektir. Özgürlüğün yanılsama olmasıyla benzer şekilde:

> Güneşe baktığımızda bizden yaklaşık 200 ayak uzaklıkta olduğunu hayal ederiz, ama bizim yanılgımız sırf onu böyle hayal edişimizden kaynaklanmaz, güneşi böyle hayal ederken onun gerçek uzaklığını ve onu böyle hayal edişimizin nedenini bilmememizden kaynaklanır… öğrensek bile… bize yakın olduğunu hayal ederiz; çünkü güneşi bize bu kadar yakın olarak hayal edişimizin nedeni onun gerçek uzaklığını bilmememiz değil, bedenimizin güneşin etkisinde olduğu sürece aldığı halin güneşin özünü içermesidir (Spinoza, 2012: 122).

Bedenimizde konumlanan duyu verileri yoluyla şeylerin hayali kavranışı, gerçekliğin kavranmayışıdır: "İnsanlar şeylerin doğasını anladıklarına inanıyorlar fakat yargıları sadece kendi bedenlerinin doğasını ifade eder. İmgeler dışsal bedenlerin doğasından ziyade kendi bedenimizin yapısını gösterir" (Grassi, 2009: 152). Oysa şeylerin mükemmelliği hayal gücümüze göre değil, doğalarına ve güçlerine göre değerlendirilmelidir (Spinoza, 2012: 79). Şeyleri hayal gücümüze göre değerlendirmemiz, rastlantısal karşılaşmaları deneyimleyen bedenimize, yani duygularımıza hitap ediyor ya da etmiyor olup olmadıklarına göre değerlendirmemiz anlamına gelir. Bedenimizde uyanan etkilere bağlı olarak şeyleri yararlı ve zararlı diye hayal ederiz. Zararlı olan varlığını azalttığı için insanın genel eğilimi yararlı olana mükemmellik atfetmektir (Spinoza, 2012: 79). Böylelikle insan varlığının kuruluşunda ve eylemlerinde etkin olduğu açığa çıkan hayaller, gerçekte insan bedeninde oluşur ve insan bedeninde oluşturulan hayaller de zihni etkiler. Bu durumda insanın yararlı olanı tayin ederken kullandığı bilgi, zihninin bedenine ait bir hayalidir denebilir.

Hayal Gücünün İşlediği Bir Alan Olarak Toplumsal Cinsiyet

Hayal, çeşitli öznellik biçimlerinin kurulmasında aktif olan imgeler, semboller, metaforlar ve temsillerdir (Gatens, 2017: 10). Uygun olmayan fikirden, yani imgeden beslenir. Hayali olan imgeler aldatıcıdır. Fakat aldatıcı olmaları gerçek etkiler yaratma gücünden yoksun olduğu anlamına gelmez. Aksine, gerçek etkilere neden olduğu için anlatılar, kurgular ve kolektif illüzyonlar yaratabilir (Gatens/Lloyd, akt. Lord, 2011: 1091). Ortak kurgu olan kolektif illüzyonlar, bir grup bireyi birleştirmede işlevseldir. Kolektif bir kurgu ve illüzyon olan, birlikte yaşamı düzenleyen toplumsal cinsiyet, Spinoza'nın işaret ettiği hayal gücünün işlediği somut alanlardan biri olarak düşünülebilir.

Toplumsal cinsiyet, toplum tarafından bedenlere atfedilen cinsiyetler etrafında bedenlerin toplumsal ve kültürel roller açısından belirli bir şekilde hayal

edilmesidir. Sosyal ve kültürel olarak belirlenmiş cinsiyet rolleri anlamına gelir. Toplumda bedenin üretilen söylemle cinsiyetlendirilmesidir. Toplumun geneli tarafından kabul edildiği için tözel bir niteliğe sahipmiş gibi görünmesine rağmen bedenlerin anlamı toplumda üretilen söylemle kurulur (Butler, 2010: 165-6). Onlara atfedilen rollere göre davranan bedenler, toplumsal cinsiyetin tözel karakterinin pekişmesine neden olurlar. Özünde cinsiyetlerine göre sınıflandırılan bedenlerin belirli bir biçimde hayal edilmesi bulunan toplumsal cinsiyet açısından bedenler kadınlık ve erkekliklerine göre iki homojen parçaya ayrılır. Her bir parçaya diğerinden farklı özellikler atfedilir. Fakat bu farklılık, bedenleri birbiri karşısında eşitlemediği gibi aralarında bir hiyerarşi kurar (Butler, 2014: 62). Bu hiyerarşi aynı zamanda toplumsal birlikteliğin ve düzenin temelidir. Ortak yaşam, iki farklı şekilde hayal edilen bedenler sayesinde mümkün olur. Onlara atfedilen ve uygulamalarla pekişen rolleri yerine getiren bedenlerin gerçeklik kazanması ile toplumsal cinsiyet söyleminin gerçeklik kazanması birlikte mümkün olur.

Toplumsal yaşam, insan hayatını yöneten hayali kurallara dayanır. Farklı bedenleri ortaklaştırarak birlikte yaşamı kuran unsur olarak toplumsal cinsiyet, bu bakımdan bedenlerin kuruluşunda işlevsel olan imgelerin organize olmuş sistemlerinin, yani hayali düzenlemelerin başında gelir ve toplumsal-siyasal düşünüş ile yaşayış biçimini etkiler. Toplumsal cinsiyete birinci tür bilgi ışığında bakıldığında, bedenlerin hayali bir kavranışı olarak upuygun olmayan fikirlere ve önyargılara dayandığı söylenebilir. Zira imgesel, yani hayali bir düzenleme olarak toplumsal cinsiyet insan varlığının kısmi bir kavrayışına dayanır (Lord, 2011: 1091). Toplumların genel eğilimi bedenleri kadın ve erkek olarak imgelemek, heteronormatif toplumsal cinsiyet farkını tek fark olarak hayal etmektir. Bütün insanlığı tek fark etrafında düşünmek, bedenlerin özgül ve öznel algısını dışlar. Bedenler arası farkın bedenlerin eşitsiz ve hiyerarşik bir şekilde hayal edilmesiyle taçlandığı toplumsal cinsiyet söylemine dayanan batı kültüründe bu bağlamda kadın bedeni "bir torba, kap ya da hazne gibi görülür" (Gatens, 2017: 86). Kadın bedenler tam varlıklar olarak düşünülmez. Eksiklikleri onların erkeklerin güdümündeki bağımlı yaşamlarını temellendirir. Uygarlıkta tam ve bağımsız özne, yani insan olarak doğan sadece erkektir (Gatens, 2017: 88). Bağımsız olarak hayal edilen erkek bedeni karşısında kadın bedeni varlıktan yoksun diye tahayyül edilir.

Bedenlerin iki biçimde hayal edilip, bu hayale bedenleri birbirinden hiyerarşik olarak ayıran çeşitli imgelerin eşlik ettiği toplumsal cinsiyette her bir cinsiyet aynı anda ötekinin hem karşıtı hem de tamamlayıcısıdır. Her biri kendi ideal imgesine karşıt olan özellikleri kendi çiftine yansıtır. Her biri kendi beden imgesinin yanı sıra ötekinin beden imgesine sahiptir. Ötekinin bedenini toplumsal cinsiyet normları etrafında önceden varsaydığı gibi düşündükçe ötekinin beden

imgesinin sürdürülmesinde suç ortağı olur (Gatens, 2017: 79). Bedenlerin hayal edilmesinin yanı sıra bedenlerin sabit bir şekilde imgelenmesi olan toplumsal cinsiyet, Spinoza'nın birinci tür bilginin temelinde bulunduğuna işaret ettiği hayal gücü ekseninde kurulması açısından akıl yoluyla izah edilemeyen, fakat icat edilen, yapay bir oluşum olarak görünür.

Kurgular, uygun olmayan fikirler olarak kısmi ve karışık gerçekler sistemidir (Lord, 2011: 1090). Bir kurgu olarak toplumsal cinsiyetin bedenleri upuygun olmayan, gerçekliğinden koparak, toplumsal normların belirleyiciliği ekseninde düşünmesi karşısında bedenin upuygun, yani gerçekliğine uygun bir şekilde düşünüldüğünde nasıl bir şey olduğu sorusu bu noktada kendini dayatır. Zira özgür, eşit ve mutlu bir yaşamın kuruluşunda hali hazırdaki işleyişi belirleyen unsurlardan biri de bedenin toplumsal cinsiyetli tahayyülüdür. Gerçekçi bir siyasetin temelinde bedenin gerçekçi bir tahayyülü bulunur. Gerçekliği gerçekliğe uygun bir şekilde tahayyül etmenin insan ruhunun arzuladığı iyi etrafında kurulacak mutlu yaşamdaki rolünü hatırladığımızda, bu durum üzerine düşünen Spinoza'nın bedeni nasıl kavradığı önem kazanır. Kendini gerçekçiliği ile diğer filozoflardan ayıran (Spinoza, 2007: 12) Spinoza'da beden, "değişik şekillerde etkilendiğini hisseden" bir şeydir (Spinoza: 2012: 83). Bedenin etkilenişleri eylemlerin temelindedir. Zihnin kurulması için bedenin aktüel varoluşunun olumlanması gerekir. Yani bedende yaşanan duygu durumları, bedenin halleri zihin tarafından algılanır. Bu algılama sayesinde zihin kendi kendisini bilir (Spinoza, 2012: 113). Zihin, belirli bir bedensel varoluşun olumlanması olması sebebiyle etkindir, bedenseldir (Gatens, 2017: 107). Sabit bir hakikati ya da doğası bulunmayan, daha ziyade sürece tabi bir yapı olan beden, içinde bulunduğu bağlama, karşılaşmalara göre anlam ve kapasite edinir. Bu yüzden bedenin sınırları ve muktedir olduğu güçler, bir bedenin neler yapabileceği asla tam olarak bilinemez (Gatens, 2017: 107). Bedenin sonsuz sayıdaki karşılaşmalar tarafından belirlenmesi, bedenin fikri olan zihnin de aynı sonsuz belirlenim sürecine tabi olması anlamına gelir. Bedensel ve zihinsel bir varlık olarak belirli bir özü bulunmayan insan varlığı sonsuz karşılaşmalar zinciri içinden, etkinliklerine göre anlamını bulur (Ergün, 2011: 17). Oysa bedenleri kültürel olarak belirli bir tarzda işaretleyen toplumsal cinsiyet, bedenlere tahsis ettiği özleri ekseninde onları tanımlayarak kapasitelerini sınırlandırır. Bedenlerin karşılaşmaları içinden kurulan insan varlığının dahil olduğu güç ilişkilerini gizler (Ergün, 2011: 18).

İnsanlara onların kendi deneyimlerinden bağımsız olarak bir kimlik atayan toplumsal cinsiyet söylemi zihnin bedeni hakkındaki fikri etrafında kurulan insan varlığını yadsır. Oysa Spinoza için, zihnin kendini bilmesi, beden hakkında bir fikrinin olmasıdır. Fikir, bedenin başına gelenlerle ilgilidir. Beden, insan

ruhunu oluşturan fikrin objesi (Spinoza, 2011: 143) olup çeşitli şekillerde hisseden bir cisimdir. Bedenin duygulanışlarının fikirleri zihni oluşturur, zihin bedenle birleşiktir (Spinoza, 2011: 144). Beden de "her biri çok bileşik olan türlü tabiatta birçok fertten bileşiktir" (Spinoza, 2011: 153). Bileşik yapısı insan bedenini belirsiz olanaklar kümesi haline getirir. Bu durum bedeninin dış cisimlerden birçok tarzda duygulanabilmesinde kendini gösterir (Spinoza, 2011: 153). Dış cisimlerden etkilenen beden aynı şekilde onları etkileme kapasitesindedir. Bu durumda bedeninin fikri olan zihnin fikri aynı zamanda bedenin duygulanışlarının da fikri haline gelir. Zihin "kendi bedeninin tabiatı ile birlikte birçok cisimlerin tabiatını da tasarlar" (Spinoza, 2011: 156). Yani zihin, dış dünyayı beden dolayımıyla bilir. Zihnin algıladığı şeyler dış cisimlerin tabiatından ziyade bedenin halini yansıtır. Dış cismin varlığını insan varlığının zihninin kabul etmesi için öncelikle bedenin bu dış cismin tabiatını kuşatacak şekilde duygulanmış olması gerekir. Bedenin dış cismin var olmasına engel olan bir başka duygulanışla duygulanması halinde söz konusu dış cisim zihin için varlığını kaybeder (Spinoza, 2011: 156). Zihnin fikirleri son durumda bedenin duygulanışlarına bağlıdır. İnsan, zihin ne kadar bedenin duygulanışlarının uygun bilgisine sahip olursa o kadar güçlü olur. Zihin, bedenin duygulanışlarını algılar. Bedenin duygulanışlarının fikirlerini kavrayan zihin böylelikle kendi kendini kavrama olanağına kavuşur (Spinoza, 2011: 163). Bedenin bir kere hangi durumda nasıl (sevinç veya keder) duygulandığının fikrine, anlama ve kavrama gücü anlamına gelen akıl dolayımıyla sahip olan zihin bu bilgi eşliğinde bedenini ve karşılaşmalarını yönetir.

Zihnin dış cisimleri bedenin duygulanışlarının fikirleriyle bilmesi, gerçekte onları hayal etmesidir. Diğer bir deyişle, zihin, dış cisimleri kendi bedeninin duygulanışlarının fikirleri yardımıyla fiilde var gibi hayal eder. Dış cisimlerin zihin tarafından hayal edilmesi ise, hayali olanın birinci tür bilgi olduğu hatırlandığında, zihnin dış cisimler hakkında upuygun bilgiden yoksun olmasını ifade eder (Spinoza, 2011: 167). Zihin, bedenin duygulanışları hakkında açık ve seçik bilgiden yoksundur. Zihnin bedeni ve dış cisimler hakkındaki bilgisi eksik ve bulanıktır. Zihin, bu eksikliği ve bulanıklığı hafıza yardımıyla doldurmaya çabalar. Hafıza, "insan teninin dışında olan objelerin tabiatını kavrayan bir fikirler zincirlemesidir" (Spinoza, 2011: 159). Fikirler zincirlemesinin düzeni bedenin duygulanışlarının düzenine göre zihinde meydana gelir. İşte bu fikirler, insan bedeni dışındaki şeylerin tabiatını kuşatır. Zihnin bedenin karşılaşmaları dolayımıyla sahip olduğu fikirler, şeylerin tabiatını izah etmez. Bedenin duygulanışına aitlerdir.

Duygulanışı bedenin etkileme gücünün artması veya azalması biçiminde tanımlayan Spinoza için, insan bedeninin uğradığı değişikliklerin bir sınırı

bulunmaz. Bedenin kapasitesine odaklanan Spinoza bedeni süreç olarak okuyup bedenlerin farklılığını ve açıklığını ileri sürer. Fakat bedeni duygulanış ve etkinliği üzerinden yorumlaması onu toplumsal cinsiyetten koparması anlamına gelmez. Zira duygulanışlarının upuygun fikrine sahip olmadığında edilgin olan zihin, upuygun fikirleri olduğu zaman etkindir (Spinoza, 2011: 208). Zihnin fikirlerinin genel olarak bir kısmının upuygun, çoğunun sakat ve bulanık olduğunu düşünen Spinoza için zihnin etkin olması upuygun fikirlere sahip olması anlamına gelir. Aklın etkin olması, zihnin upuygun fikirlere sahip olmasında önceliklidir. Aklın işlemediği yerde birinci tür bilgi üzerinden işaret edilen hayal gücü işler. Bedeni olanaklar alanı, duygulanışlardan oluşan süreç olarak gören Spinoza, bu şekilde kendi başına bedene odaklanarak, bedeni, toplumsal cinsiyet söyleminin terimleriyle okumaktan kaçınmayı başarmış gibi görünür. Fakat Spinoza'nın kendi başına bedeni okumadaki bu başarısı yaptığı benzetmelerle gölgelenir ve hatta *Politik İnceleme*'de siyasal yaşamı düşünürken tersine döner. Spinoza'nın insan bedenini ve toplumsal bütünlüğü erkek bedeninin üstünlüğü üzerinden okumaya başladığı görülür. Spinoza'nın bilgi türleri açısından düşünüldüğünde birinci tür bilgiye dayandığı veyahut hayali bir mefhum olduğu belirgin olan toplumsal cinsiyet, Spinoza tarafından siyasal birliğin kuruluşu ve sürdürülmesinde işlevselleştirilir. Çalışmalarında akli olan çerçevesinde ilerlemeye çalıştığını vurgulayan Spinoza, toplumsal cinsiyet normlarını kadın bedeni fikri üzerinden olumlayarak toplumsal ve siyasal birliği birinci tür, yani hayali bilgiye dayandırır. Bir sonraki kısımda, toplumsal cinsiyet nosyonunun akli değil hayali bir mefhum olması nedeniyle, Spinoza'nın kadın hakkındaki fikirlerinin ve bu fikirler etrafında kurduğu siyasal birliğin Spinoza'nın gerçekçi olduğunu ileri sürdüğü bakış açısının aşamadığı bir sınır olduğunu göstereceğiz.

Sonsuz Olanaklar Uzamı Olan Bedenin Zincire Vuruluşu: Kadın ve Erkek Bedenler Ayrımı

Kavramsal olarak düşünme, anlama ve kavrama gücü anlamlarına gelen akıl, insanın şeyleri anlama olanağıdır (Spinoza, 2012: 62). Aklın güdümündeki insan akılla yönetilen insandır. Bilgiyi kendi içinde üçe ayırırken aynı zamanda hayali olan ve akılsal olan arasında ayrım yaptığı görülen Spinoza'nın insanları kendi içinde hayalin güdümündekiler ve aklın güdümündekiler diye ayırdığı söylenebilir. Siyasal açıdan sonuçları olan Spinoza'nın bilgi kuramının önemi de "insanların iyi olanı bilme ve hakikati kavrama gücü açısından" hiyerarşik olarak sınıflandırılmasına verdiği bu izinde düğümlenir (Aytaç, 2011: 114). Aklın yönetimi altındaki insanlar, kendileri için faydalı olan şeyin diğer insanlar göz önünde bulundurulduğunda ancak faydalı olacağını bilir. Bu nedenle başkaları için istemedikleri hiçbir şeyi kendileri için arzulamazlar (Spinoza, 2011: 340).

Böylelikle diğer insanlarla birlikte barış içinde yaşama olanağına kavuşurlar. Zira Spinoza'nın da belirttiği gibi, akıl düsturuna göre yaşayanlar birbirleriyle daima doğaları bakımından uyuşurlar (Spinoza, 2011: 354). Fakat Spinoza açısından insanların akıl düsturuna göre yaşamaları gerçekte çok nadirdir (Spinoza, 2011: 356). Daha ziyade "toplumsal bir hayvan" şeklinde bir arada yaşarlar (Spinoza, 2011: 354). Aklın düsturunda yaşanmaması, karşılaşmaların ve karşılaşmalardan doğan hislerin akli bir şekilde yönetilememesi, bilgiden, dolayısıyla erdemden uzak bir yaşam olarak kölecedir. İnsanların çoğunluğu hayal gücünün işlediği bu yaşam biçimini sürer.

Köle insan, akıl ve bilginin yaşamında ağır basmaması nedeniyle güçsüzdür. Güçsüzlük "insanın kendisini dış şeylere göre edilgin (pasif) olarak yönetilmeye bırakılmasından, dış alemin yapısı neleri istiyorsa onlarla gerektirilip, yalnız kendisinde göz önüne alınan asıl tabiatının istediğine göre gerektirilmemesi"dir (Spinoza, 2011: 360). Aklın genel eğilimi, ikinci tür bilgide işaret edildiği üzere, bedenin etkilenişlerinden sevinç yaratanlara doğru yönelerek insan varlığının gücünü ve kudretini artırmaktır. Güçsüzlük ise birinci tür bilgi, yani hayaller etrafında yaşayan, karşılaşmalarını yönetmekten aciz zihnin kederlenmesini yaratır (Spinoza, 2011: 274). Güçsüzlük ve kölelik arasında doğrudan bağlantı kuran Spinoza için ikisi de insanın duygulanışlarını yöneltme ve azaltmadaki başarısızlığına işaret eder (Spinoza, 2011: 313). Oysa insanın ayırıcı özelliği olan akıl, insanın duygulanışları üzerindeki gücüdür. Aklı sayesinde insan kendisini dış şeylere göre edilgin olarak yöneltilmeye bırakmaktan kurtularak onlar karşısında etkin hale gelir. Zihinsel güçsüzlüğü yansıtan edilginlikte bilgi eksikliğinin rolü büyüktür. Eksik bilgi insanın eylemde bulunma kudretini azaltır: İnsan huzur, umutsuzluk, iç gelişmesi ve vicdan üzüntüsüne teslim olur (Spinoza, 2012: 375). İnsan varlığının bu durumda bir temel motifinin akıl ise bir diğer temel motifinin de duygulanışlar uzamı beden olduğunun yeniden hatırlandığı bu noktada özgür, mutlu ve barış içinde bir yaşamın kuruluşunda zihnin, aklın ve bedenin birlikte mevcudiyeti zorunludur denebilir.

Spinoza'nın güçsüzlük ile upuygun olmayan fikirler arasında kurduğu doğrudan bağlantı insanları kendi içinde zihin etkinliği ve aklın işlemesi bakımından sınıflandırmasıyla sonuçlanır. İnsanların çoğunun içi boş, hayali, bilgi olmayan bilgilerle hayatını sürdürmeye meyilli olduğuna işaret eden Spinoza insanlığı kendi içinde böylelikle hayaller ve upuygun fikirler etrafında yaşayanlar olarak ikiye ayırır. Aklını bedeninin duygulanışlarını kontrol etmek, onların bilgisinden hareketle yaşamını sürdürmede kullanmak yerine insanların genel eğilimi onlara anlatılanlara, rivayetlere inanmaktır. Upuygun olmayan fikirleri ne kadar çoksa insanlar o derece pasiftirler (Spinoza, 2011: 209). Pasif olmaları, dış güçlerin etkisine daha fazla açık olmaları ve kolaylıkla yönlendirilip yönetilmeleri

anlamına gelir. Upuygun olmayan fikirlere inanarak kendisini özgür olarak hayal eden insanlar gerçekte köle bir yaşam sürerler. İnsanların sahip oldukları bilginin niteliğine göre etkin ve edilgin zihinler olarak bölünmeleri aynı zamanda yönetilen ve yöneten, köle ve efendi vs. diye bölünmelerini getirir. Söz konusu bu ayrımlar bedenlerin toplumsal cinsiyetleri açısından bölünmesinde de kendini gösterir. Spinoza'nın zihin, beden ve akıl arasında kurduğu ilişki, aklın cinsel açıdan farklılaşma olanağını içerir (Lloyd, 2009: 35).

Özünde özdeş olan zihin ve beden sebebiyle zihinsel durumlar fizyolojik durumları yansıtır. Böylelikle cinsel farkla doğrudan zihne ve akla ulaşma hakkına kavuşulur. Spinoza'da zihin, bedenin çok yüzlülüğünü, dış cisimleri etkileme ve onlardan etkilenme kapasitesi nedeniyle ortak varlığını ve dolayısıyla da cinsel farkı yansıtır (Gullan-Whur, 2008: 6). İnsanın etki altında, pasif olduğuna işaret eden hayal gücü karşısında zihnin ezeli ve ebedi kısmı olan, etkide bulunduğunu söylemesine olanak veren akıl, hayal gücünden daha mükemmeldir (Spinoza, 2012: 359). Bu durumda bütün insanlar taşıdıkları akıl bakımından, hayal ürünü olan toplumsal cinsiyetlerine rağmen, eşitlenirler. Çünkü sadece bireyleri yaratan doğa açısından bütün insanlar aynı doğadandır (Spinoza, 2010: 259; Gullan-Whur, 2008: 7). Fakat bu durum bedenlerin kadın ve erkek bedenler şeklinde düşünülmeye başlandığı noktada sona erer. Kadınların zihinlerinin erkeklerinkinden radikal olarak farklı olduğunu kabul eden Spinoza'da "erkek veya kadın bir akıl olmak, bir erkek veya kadın bedenin fikri olmaktır. Akıllarımızın fikri olduğu için bedenlerimiz, kolektif insan gücünün operasyonları aracılığıyla şekillenir" (Lloyd, 2009: 39-40). Beden, kendi başına değil diğer cisimler içinde anlamını kazanır. Akıl, etkilenen ve etkileyen bedenin hareketlerini kavram altına alır. Bedenin hareketleri bedenin güçlerini yansıtır. Bedenin güçleri ise toplumsal düzenlemeler tarafından düzenlenip değiştirilir (Lloyd, 2009: 38). Beden, toplumsal güce ve iktidara maruz kalır. Toplumsal cinsiyet de toplumsal bir güç ve iktidar olarak bedeni, bedenini akıl yoluyla kavrayan zihni etkiler.

Bedenin bilinci olan zihin aynı zamanda onun kadın veya erkek olarak hayal edilmesidir. Bu hayalin kuruluşunda bedensel olarak toplumsal cinsiyet farkının deneyimlenme koşulları etkindir (Lloyd, 2009: 40). Olgular etrafında kavranan koşullar, güç/iktidar oyunlarıyla, zevklerle vb. şekillenir. Zihnin yapısı bedenin yapısıyla paralel kurulduğu için Spinoza'da zihnin bedenden koparılmış bir niteliği olmaktan çıkan akıl, bedensel duyguların niteliği ve karmaşıklığında cisimleşip onlara dayanır. Bu durumda farklı türde beden yapıları farklı akılları gündeme getirir. Çünkü akıl, bedenin güçlerini hayal eder. İnsan bedenlerinin güç ve zevkler açısından farklılaşması Spinoza'da erkek ve kadın akıldan konuşmayı mümkün kılar. Erkek akıl, erkek bedeninin fikri olarak konumunu

yansıtırken kadın akıl kadın bedeninin fikri olarak konumunu yansıtan akıldır (Lloyd, 2009: 35). Erkek veya kadın olmak, bir bilinç durumudur ve bedensel olarak cinsiyet farkının deneyimlenme koşullarına bir yanıttır (Lloyd, 2009: 40).

Bedenlerin erkek ve kadın şeklinde farklılaşması, aklını kullanma ve böylelikle dış etkilerin kişi üzerindeki etkilerini kontrol etme kapasitesi bakımından her bedenin aynı olmamasından ileri gelir. Kapasitelerinin farklılaşması bedenlerin farklılaşmasıdır. Bedenlerin farklılaşması ise duygu durumlarındaki farklılıkla ilgilidir. Bedenlerin etkilenme derecelerinin, yani duygulanımlarının kontrolüne bağlı olarak insanları zayıf ve güçlü olarak ayıran Spinoza'daki bu ayrım ile toplumsal cinsiyet sınıflandırması arasında bir paralellik bulunur. Başka bir deyişle, Spinoza'da bedensel farklılıklar dolayımıyla toplumsal cinsiyet farkı gerekçesine kavuşur. Spinoza açısından, kadın erkeğe kıyasla daha fazla duygusal, tutkulu bir varlık olduğundan kafası duygusal fikirlerle sürekli karışır ve bu onu daha zayıf, güçsüz yapar (Gullan-Whur, 2008: 10). Zihin gücü sadece bilgi ile tanımlanır, güç yokluğu veya bilgiden yoksunluk olan tutkular rasyonalize edilmediklerinde insanı yönetir. İnsan ne kadar duygularını tanırsa, bilirse o kadar onları kontrol ederek zihinsel gücünü etkinleştirir ve zayıf düşmez. Duyguları sebebiyle her zaman rasyonel olmadığı kabul edilen insanlar Spinoza tarafından rasyonellik dereceleri bakımından da yeniden sınıflandırılır. Kadınların erkeklere göre daha fazla tutkularına tabi olduğunu düşünen Spinoza'ya göre, kadınlar gerçek duygulanım ve dolayısıyla cinsiyet farkı yüzünden tutkulu hislere yakalanırken aklını kullanmakta erkeklere göre daha başarısızdırlar (Gullan-Whur, 2009: 10).

Bedenler arası farkı toplumsal cinsiyet ikiliğine doğru çevirmede zorlanmadığı görülen Spinoza, varlığı kadın ve erkek olarak ayırıp erkeği akıl gücüyle donatmakta bir sorun görmez. Spinoza'da varlığın erkek olduğunu belirten Luce Irigaray'ın işaret ettiği üzere, erkek doğal olarak akıl gücü bakımından üstünlüğü nedeniyle varlık sahibi iken, kadın doğal olarak akıl gücü bakımından düşüklüğü nedeniyle erkeğin sahip olduğu varlıktan yoksun görülür. Fakat bir şeyin üstün olup olmadığına karar vermek için o şeyle birlikte başka bir şeyin varlığı zorunludur. Bu durumda, erkeğin üstünlüğü doğal olarak var kabul edilmeyen kadının varlığını gerektirdiğinden, gerçekte kadın erkeğin varlığının nedeni haline gelir. Erkek beden, kadın beden dolayımıyla varlığını keşfetme olanağına kavuşur (Irigaray, 2009: 156). Erkek bedenin hayal edilmesinde en az iki farklı bedenin varlığına ihtiyaç duyulan bu noktada varlığını keşfetme olanağının akıl yetersizliği ve güçsüzlüğü nedeniyle kadına değil erkeğe has bir şey olarak görüldüğü gözden kaçmaz. Kadın bedenin pasif, erkek bedenin ise aktif olarak hayal edildiği Spinoza'da akıl gücü, kendini Tanrı veya öz olarak hayal eden erkektir. Erkek, varlığında kadın bedenin rolünü görmezden gelerek, yani hiç kimse olmadan kendi kendini kavrıyor gibidir. Erkek bedenin her nedenden

bağımsız bu kavranışı karşısında kadının varlığı erkek bedenin varlığına bağlanır. Belli bir form ve ideadan yoksun olan kadın, kendine yönelik bir kavrayıştan da yoksundur. Kendini de ötekini de kavrayamaz. Erkekle ve erkeğin temsil ettiği dünyayla iletişime geçmek için erkekten dolayımlanmalıdır (Irigaray, 2009: 159-60).

Erkek Aklın Siyasal Tahakkümü ya da Kadının Değişmeyen Yazgısı

Modern siyasal teoride sözleşme sonucu kurulduğuna işaret edilen devlet, siyasal bir beden olarak hayal edilir. Bu bedenin imgelenme biçimi ile somut bedenlerin toplumsal imgelenme biçimi benzeşir. Siyasi ilişkiler alanı, belli türde erkek bedenler arasındaki ilişkiler alanı olarak kurulur. Diğer bir deyişle, siyasi beden sadece belli türdeki bedenleri temsil eder. Bu türdeki bedenlerin dışında kalanlar siyasal birlik açısından görünmezdir (Gatens, 2017: 165). Eril nitelikteki siyasal bedenin görmediği kadınlar doğa durumundan devlete geçişi başaramayan eksik varlıklar olarak kalmayı sürdürür.

Benzer şekilde siyasal birliği beden olarak tahayyül eden Spinoza'nın siyasi beden anlayışı, beden kavrayışından izler taşır. Spinoza açısından kolektif bir beden olan siyasal birliğin kendini anlama şekli, yani aklı bulunur. Bu akıl, siyasal birliğin bir bütün olarak korunması, yani birliğin varlığını sürdürme çabasında görünür olan güç veya kapasite olarak anlaşılabilir (Gatens, 2017: 170). Her varlığın hayatta kalma yönündeki çabası açısından ortaklaşmasının bir sonucu olan siyasal birlik veyahut beden, tekil bireylerin yetkinliklerini artırmalarına izin vermesi sebebiyle bir araya gelerek oluşturdukları bir bütünlüktür. Kökeninde duygulanımlar bulunur (Lordon, 2015: 32). Siyasal beden, aklın "bir beden ile diğeri arasında algılanan uyuşmalar ve uyuşmazlıklar temelinde karşılaşmalar örgütleme çabası"nın sonucudur (Gatens, 2017: 188). Herkesin kendisi için yararlı olanın peşinden gitmesini isteyen akıl, karşılaşmalar etrafında hareket eder. Karşılaşmaları düzenleyen bu çaba, benzer güçlerden oluşacak birliklerin ya da birlikte yaşamı düzenleyen toplumsal unsurların kurulumuna yol açar. Kendileri de bileşik olan insan bedenleri arasındaki ilişkiler karşılaşmaların içeriğini oluşturur (Lordon, 2015: 137). Başka cinsten bir gücün yardımı olmadan tek başına akıl, kendi gücünü ele geçirip varlığını sürekli kılamaz. Kendi başına sonlu bir varlık olduğu için kendisini varlıkta tutmaya gücü yetmez (Deleuze, 2013: 92, 265). Bu durumda siyasal bedenin, belli ilişkiler altında bedenlerin bir araya gelmesiyle mümkün olduğu söylenebilir. Bedenlerin bir araya gelmesini gerektirmesi, siyasal bedenin kurulan bir şey olarak yapaylığına işaret eder. Devlet, modern dönemdeki söz konusu yapay inşaların, yani kurumların bir örneğidir. Fakat tek örneği değildir, devlet içinde işleyen ve bedenler arası ilişkileri düzenleyen toplumsal cinsiyet de yapay bir icat olarak bedenler arası

ilişkilerin sonuçlarından biri olarak görülebilir. Devlet, devletteki alt kademe kurum ve kuruluşlar, yasalar, toplumsal bir norm olarak toplumsal cinsiyet insan bedenlerinin duygulanımlar arası ve duygular arası temasından doğar (Lordon, 2015: 198).

Mevzu bahis kurum ve kuruluşların kökeni olarak insan bedeninin duygulanımsallığına yapılan bu vurguya Spinoza'da insanın özsel olarak toplumsal bir varlık olmadığı iddiası eşlik eder. Daha ziyade varlıklarını artırmaya dönük çabaları sebebiyle insanlar kendilerini koruma ve güçlerini artırma arzusuyla başka insanlarla birleşerek ya da onları fethederek güçlerini ve haklarını artırabildiklerini gördükleri için birlikler oluştururlar (Deleuze, 2011: 103; Gatens, 2017: 189). İnsanın iyiliği arzulaması nedeniyle bir insan için en yararlı şey aklın kılavuzluğunda yaşayan başka bir insandır. Ancak aklın kılavuzluğunda yaşayan insanlar doğal bir uyum içinde birlikte yaşarlar (Spinoza, 2012: 271). Daha fazla yetkinleştikleri için bir araya gelen insanların aklın güdümünden uzaklaşmaya açıklıkları onların kendilerinin üzerinde düzenleyici, emredici bir güç kurmalarına sebep olur. İnsanların varlıklarını artırmak üzere inşa ettikleri toplumun sürekliliğini sağlayan siyasal beden, insanların bireysel *conatus*larını, eş deyişle, çabalarını sınırlayacak kurallara ihtiyaç duymalarının sonucudur (West, 2009: 113).

Monarşik ya da demokratik farklı biçimleri bulunan siyasal beden açısından en iyi siyasal beden, yani devlet, insanların hayvani düzeyde basitçe işlevlerini yerine getirerek yaşadığı devlet olmayıp, akılla, erdemle ve gerçek yaşamla tanımlanan bir yaşam alanıdır. Erdemin peşinde koşan her insan "kendisi için istediği iyiyi diğer insanlar için de isteyecektir" (Spinoza, 2012: 273). Aklın kılavuzluğunda olmaları sebebiyle erdemli insanlar güçlü iken aklıyla duygularını kontrol edemeyen, erdemsiz insanlar zayıftır. Zayıflık ise, bedenlerin güçleri bakımından sınıflandırılmasından da hatırlanacağı üzere, "insanın kendi dışındaki şeylere kapılıp gitmesine ses çıkaramayışından, kendi kendine aldığı ve kendi doğasının talep ettiği kararlara göre davranmak yerine, dış dünyanın genel düzeninin talep ettiği davranışlarda bulunmak zorunda kalmasıdır" (Spinoza, 2012: 275). Erdemli insanlar güçlü iken erdemsiz insanlar zayıftır. Bu ayrımın kökeninde Spinoza'nın akıl bakımından ortaklaşan insanları aklın kılavuzluğunda yaşamayı başaranlar ve başaramayanlar, yani hayalin güdümündekiler diye ayırması yatar. İnsan varlıklarını kendi içinde güçlü ve zayıf, erkek ve kadın şeklinde hayal ettiğine daha önce değindiğimiz Spinoza, bu bakış açısının bir uzantısı olarak, iyi devletin kökenindeki iyi yurttaşları aklın kılavuzluğunda yaşayan güçlü erkekler olarak tarif eder. Akıllı erkeklere dayanan devlet de doğal olarak eril nitelik sergiler. Zayıflık, kadın işidir. Kadınsı olan boş inanç ve merhamettir (Spinoza, 2012: 275). Kadınsı olan, boş inanç ve merhameti bir araya getiren bu yargıda hepsini kesen

şey, onların sağlam bir kafanın hükmü altında olmamalarıdır. Örneğin, insanlar ve hayvanlar arasındaki farkı vurgulayan Spinoza'ya göre, sağlam bir kafa bu farkı görür. Akıl, kendisine yararlı olanın kendi gibi olanlarla, yani insanlarla birleşmek olduğunu kavrar. İnsan, doğası kendisi gibi olanlarla birleşmelidir. "Güçlerini birleştiren insanların daha fazla iktidarı olur, doğa üzerinde her birinin tek başına sahip olduğundan daha fazla hakları olur. Güçlerini birleştiren insanların sayısı arttıkça, bu kişilerin sahip olduğu hak da artar" (Spinoza, 2007: 20).

Bireysel hak, bireyin erdemiyle, yani gücü ve kudretiyle tanımlanır. Bu durumda insanın vahşi hayvanlar üzerindeki hakkı başka bir insanın üzerindeki hakkından çok daha fazladır. Hayvanların da hisseden varlıklar olmaları insanın kendi çıkarını düşünüp onları kullanmasını engellemez. Aksine *conatus* ve erdem gereği kendisini hayvanlardan ayrı görmesi gereken insan onları varlığını artıracak şekilde kullanabilmelidir. Hayvanların doğası ve duyguları ile insan doğası ve duyguları birbirinden farklıdır:

> Doğada insandan başka aklıyla gurur duyduğumuz, dostluğunu kazanmaya… çalıştığımız başka bir birey yoktur. Bu yüzden Doğa'da insandan başka hangi canlı olursa olsun, kendi yararımızı gözetme ilkemiz onu da gözetmemizi bizden beklemez. Bunun yerine bize hayrı dokunacaksa onu korumamızı, dokunmayacaksa yok etmemizi söyler ya da bir şekilde kendi yaşantımıza uygun hale getirmeyi (Spinoza, 2012: 320).

Daha önce insan bedeninin farklı doğadaki pek çok parçadan oluşan bir bileşik olarak algılandığına işaret ettiğimiz Spinoza için bu farklılık o nispette farklı besinler gerektirir. Bu nedenle bedensel gıdaların kaynaklarından biri olan hayvanlar üzerinde tahakküm uygulamak ve onların hayatına son vermek insan açısından tamamen zararlı değildir (Spinoza, 2012: 321). Zira ancak farklı gıdaları tüketerek insanın bedeni ve zihni işlevini yerine getirebilir. Bedenin işlevini yerine getirmesine yardımcı olan her şey iyidir, insanın kudretini beslediği için insanda sevinç yaratır. Sevinç ise insanın güçlenmesi anlamına gelir. İnsan, gücünü bilgeliğinden alır. Bilgelik, zihnin akıl dolayımıyla bedenin upuygun fikrine sahip olmasının, onu gerçekliğine uygun bir şekilde düşünmesinin bir çıktısı olan bilgiden gelir.

İnsan varlığını yöneten aklın kılavuzluğunda yaşamayan, yani bilge olmayan, hayal gücünün güdümündeki kişi zayıflık gösterir. Akıllı ve uygun fikirleri olan özgür kişinin aksine dış koşulları kavramada yetersizdir (Grassi, 2009: 148). Yetersiz kavrayış gücündeki zayıf insan umut ve korku arasında salınır. Kadınların doğal olarak zayıf varlıklar olduğuna işaret eden Spinoza'ya göre, umut ve korku gibi duygular eksik bir bilgi ve zihinsel yetersizlik göstergesidir. Zihinsel zayıflığa işaret eder:

> Biz aklın kılavuzluğunda yaşamaya çaba harcadıkça daha az umuda bağlanır ve kendimizi de korkudan o denli arındırmış oluruz; böylece elimizden geldiğince kaderimize hâkim olmaya ve aklın kesin kararlarına uygun şekilde davranmaya özen gösteririz (Spinoza, 2012: 287).

Zayıflığın kadın işi olduğunu belirterek kadınların zayıf varlıklar olduğuna işaret eden Spinoza, onları akılla duyguları düzenleyebilme kapasitesinin dışına iter: kadınlar, erdem bakımından eksiktirler. Zira erdemin temelinde aklın kılavuzluğu ve gerçeği yansıtan upuygun fikir bulunur. Aklının kılavuzundaki biri kendi varlığını korumak için elinden geleni yapar. Erdemli davranamayan biri, zihinsel olarak çok zayıftır (Spinoza, 2012: 293). Aşırı derecede kibir, kendini aşağılama zihinsel zayıflık örnekleridir. İnsanın yararına olmayan bu tür duygular kötü duygudur (Spinoza, 2012: 296). Kötü duygulara göre davranmak, akıllı hareket etmemektir. Aklın kılavuzluğundaki kişi, salt duygularıyla ya da sanılarıyla hareket eden kişiden oldukça farklı bir yaşam sürer. Salt duygu ya da sanılarıyla, yani birinci tür bilginin hükmü altında yaşayan biri bilgisine sahip olmadığı eylemlerde bulunurken, aklıyla hareket eden kişi başkalarının değil kendi isteklerine göre hareket eder ve yaşamda çok önemli olduğunu bildiğini, bu yüzden de her şeyden çok istediğini yapar. Aklın kılavuzluğundaki yaşam karşısında duygularının, sanısının, genel olarak hayali olanın güdümündeki kişi köle iken aklın güdümündeki kişi özgürdür (Spinoza, 2012: 306). İnsanın duygularını yönetmedeki ve denetlemedeki acizliğinin kölelik olarak görüldüğü (Spinoza, 2012: 237) bu durumda zayıflığı sebebiyle kadının yaşamı kölece bir yaşam olurken aklının hakimiyetinde yaşam sürmekte doğal olarak üstün görülen, güçlü erkeğin yaşamı ise özgürdür.

Kendi kendine yeten, bağımsız bir devleti kurabilme ve yönetip sürekliliğini sağlayabilme yetisini güçlü erkeklere tahsis eden Spinoza'ya göre, ancak bu şekilde kadınlar ve erkekler bir arada barış içinde yaşayabilir. Devlet özgür kalıp başka devletlerin tahakkümünden kurtulabilir. Aklın kılavuzluğundan uzakta konumlanan, zayıf varlıklar olarak kadınların yönetimi altında erkeklerin ve kadınların birlikte yaşaması imkânsızdır. "Deneyim bana gündelik hayatta karşılaşılan sıradan şeylerin tümüyle boş ve anlamsız olduğunu öğretti" diyerek (Spinoza, 2015: 39) kadının siyasal yaşamdaki yerine yönelik düşüncelerini geliştirirken 'deneyim' nosyonundan, yani gerçeklikten yararlandığını belirten Spinoza kadınların üstünlüğü ve hakimiyeti altındaki bir yaşamın barışçıl bir yaşam olmayacağını 'hayal eder.' Genel olarak bakıldığında, dünyadaki tüm milletlerde erkekler yöneticidir ve cinsiyetler barış içinde yaşarlar. Ayrıca tarihte kadınların yönetimi olarak Spinoza'nın verdiği tek örnekte, Amazonların kadın yönetiminde, erkekler tamamen dışlanmıştır. Onların siyasal birliğinde erkeklerin yeri kaybedilmiştir (Spinoza, 2007: 111). Bu örnekten hareketle,

kadınların yöneteceği siyasal bütünde, erkeklerin varlığı tehlikeye gireceği için, kadınlarla erkeklerin bir araya gelerek yetkin siyasal bedeni kurmaları mümkün olamaz.

Her varlığın doğasının bütün farklarına rağmen belirli açılardan paralel olduğunu teşhis eden Spinoza, kadınların siyasal kapasiteden yoksunluğunu temellendirmek amacıyla, bu paralelliğin kadınları ve erkekleri bir araya getirmeye yetmediğini ileri sürmek zorunda kalır. Doğal olarak birbirinden farklılaşan kadınlar ve erkekler arasında kadınlar yine doğal olarak yönetilmesi gereken statüsüne hapsedilir. Erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünün gerçekliğini sahip olduğu kadın imgesiyle birleştiren Spinoza burada hayali inancının peşinden gider. Yani özgür ve eşit bir yaşamın kuruluşunda kadın bedenini, ikinci tür bilgi ışığında bütün insan bedenleri arasında bir beden olarak görmek yerine, birinci tür bilgi düzeyinde kalarak 'kadın' bedeni olarak hayal eder. Oysa beden hakkında düşünmek ile bedeni hayal etmek arasında, Spinoza'nın bilgi türlerini tartışırken işaret ettiği üzere, insanların birlikte yaşamını köleliğe ya da özgürlüğe sürükleyecek derecede derinlemesine bir fark bulunur. "Filozoflar insanları oldukları gibi değil, kendileri nasıl olmalarını istiyorlarsa öyle tasarlarlar" diyerek bu yüzden filozofların etik yerine yergi yazdığına ve gerçekçi olmayan ütopik bir siyaset tasarladıklarına işaret eden Spinoza, kadınlara ve kadın bedenine dair tasavvuruyla gerçekçi siyaset tasarısından uzaklaşır (Spinoza, 2007: 12). Okuyucuya iyi bir argüman sunmak yerine ampirik örneklere dayanarak kendi tikel gözlemini evrensel hakiki bir fikir diye sunar. Kadınları erkeklerin iktidarı altında hayal eder, inancını hikayelerle destekler (Lord, 2011: 1092). Sosyal ve siyasal yaşamda kadınların bağımlı konumlarından hareketle zayıf bir kadın imgesi yaratır. Kendi 'zayıf' kadın imgesini takip ederek siyasal yaşamda kadınların erkeklerden eşitsiz statüsünü 'doğal olarak' olumlar. Yani kadınların sosyal yaşamdaki durumlarına dayanarak onlara belirli bir 'doğa' tahsis eder. Söz konusu tahsiste, kadınların erkeklere tabiiyetinin kültüre veya tarihe göre değişmeyen, evrensel bir mesele olduğu fikri işlevselsdir (Lord, 2011: 1089). Bu hayalde kadın, duygusal bir varlık olarak tutkularının güdümündedir ve sahip olduğu şiddetli tutku erkekleri ona çeker. Tutkuları ve arzuları dışlayan konsensüs alanı olarak siyasal uzama ait görülmemesi bu sebeple doğaldır (Duroux, 1992: 106). İnsan etkinliklerine dayanan bir alan olan siyasal uzamda dış cisimlerin etkisi altında kalan pasif insanların yeri yoktur. Aksine karşılaşmalarını akıl dolayımıyla yöneten, etkin insanlar ancak siyaset yapabilir. Kendinde cinsiyeti bulunmayan bedenin karşılaşmalarla şekillenmesi nedeniyle ne yapacağını asla tam olarak bilemeyeceğimizi söylemeye izin veren Spinoza, sosyal ve siyasal yaşam söz konusu olduğunda aynı bedenlerin kapasitelerini sınırlandırmaya gitmekte bir sorun görmez, kadınlarla erkeklerin

eşit statüde yönetimde bulunmalarını düşünemez. Zira, böyle bir yaşam aklın kılavuzluğundan uzak yaşam anlamına gelir. Akıldan ziyade tutkuların ve genel olarak duygularının güdümündeki insanların uzlaşma ve bir arada yaşama olanağı yoktur. Başka bir deyişle Spinoza için aklın güdümündeki insanların sadece birlikte yaşamı becerebilmesi söz konusudur (Duroux, 1992: 115). Gerçekçi ve etik bir siyasetin inşasında deneyim nosyonuna yaptığı 'akılcı' vurguya rağmen, kadınlara dair sahip olduğu imgeyi gerçekliği tartışmalı olan Amazon kadınları örneğiyle destekleme ihtiyacı duyar. Düşünürün bir anlatı olan ve gerçekliği tartışılan, yani upuygun olmayan bir bilgi etrafında kadınların bireysel, sosyal ve siyasal doğasını ve konumunu meşrulaştırmaya çalışması, Spinoza'nın çalışmalarında işaret ettiği ve hatta kendisinin de mağduru olduğu hâkim düzenin upuygun olmayan bilgi etrafında işleyen düzeyine inmesine ve bu düzeyde kalmayı özgür ve eşit bir yaşam açısından savunmasına neden olur. Oysa düşünürün kendisinin de çalışmalarında birçok yerde işaret ettiği gibi, birinci tür bilgi, yani hayal gücü etrafında kurulan yaşam özgür ve eşit değil, köleliğe dayanan, eşitsizliği yeniden üreten, insanların akıllarının güdümünde olmadıkları, bunun yerine dış güçlerin kontrolü altında olup, umut ve korku arasında salındıkları bir yaşamı doğurur ve besler.

Bir kere kadın bedenine dair varsayımlarında aklın ve bilgeliğin yerine hayal gücünün işlediği upuygun olmayan fikirleri koyan Spinoza, hayal ettiği kadın bedeni fikrini kadın doğası varsayımlarıyla temellendirmeyi sürdürür. Doğal olarak kadınlardan güçlü olan erkekler, kadınlar karşısında bu güçlerini kaybedip duygularının kölesi olabilirler. Kadınlar zaten zihinsel bakımından güçsüz oldukları için kölece bir yaşam sürdüklerinden sonuçta siyasal birlik zorunlu olarak köleleşir. Ayrıca kadınlar, erkeklerin zayıf noktasıdır. Diğer bir deyişle, erkekler kadınlara yönelik duygularında zayıflığa kapılır. Bu zayıflıkları erkekleri güçlü kadınların düşüncelerini yönetmekten alı koyar. Zayıf erkekler güçlü kadınları idare edemezler. Bütün bunlar sebebiyle Spinoza'da doğal olarak kadınlar erkeklerden daha az hakka sahip olur. Kadınlar ve erkekler doğal olarak eşit olamaz. Spinoza'da doğal olarak eşit olmak "güç ve hak öğeleri olan ruhsal güce ve zihinsel niteliklere aynı derecede sahip olmaktır" (Spinoza, 2007: 111). Kadınlar ve erkekler doğal olarak eşit olsaydılar bunun pratikte mutlaka deneyimleneceğine işaret eden Spinoza pratikte görülmeyen bu durumu 'doğa'ya bağlar (Spinoza, 2007: 111).

Doğal olarak kadınların yönetmesi değil yönetilmesi gerektiğine yönelik düşüncelerini, erkeklerden zihinsel açıdan farklılaşmalarına bağlayıp bu farkı erkekler lehine 'üstünlük' halesiyle donatan Spinoza, düşüncelerini kadının pratikteki yönetilen statüsüyle pekiştirmek ister. Doğa ile pratiği birbirlerini gerekçelendirmek üzere kullanır. Yaşamın farklı yerlerinde farklı rolleri olan

kadının hep tâbi pozisyonda olduğunu görür. Yaşam alanı ev içiyle sınırlanan kadının rolleri ev içi ilişkiler etrafında belirlenir. Temel sistemi ataerkil olan hane içinde kadının kendi başına varlığı söz konusu değildir. Erkeğin karısı, çocukların annesi gibi roller etrafında erkeğe bağımlı bir şekilde var olur. Aile ve evlilik dolayımıyla var olan kadınlar ekonomik açıdan da bağımlıdırlar. Kadınların bağımlılıklarının siyasal açıdan sonuçları olur. "Kadınlar ekonomik olarak kocalarına bağlı oldukları sürece ne evliliğin mikro ekonomisinde ne de daha geniş siyasal toplulukta iktidarı paylaşabilirler" (Lord, 2011: 1087). Spinoza'da kadınların kocalarının kontrolü altında olmaları, bağımsız varlıktan yoksunlukları onları yurttaşlığın dışında tutmak için gerekçe haline gelir. Spinoza'ya bakılırsa, kadının bağımlı yapısı onun zihinsel güçsüzlüğünden gelir, maruz kaldığı yapının bu durumla bir ilgisi yoktur. Diğer bir deyişle Spinoza, iktidarın dağıtımını cinsel farka, daha yerinde bir ifadeyle, toplumsal cinsiyet rollerine göre belirleyen tarihsel koşulları görmezden gelir (Lord, 2011: 1087). Oysa kadının bağımlılığı veyahut tabiiyeti mevcut toplumsal ve siyasal yapıların bir sonucu olarak görülebilir (Duroux, 1992: 119). Bunun tersine Spinoza, siyasal yapıyı olduğu haliyle tutmada işlevselleşen, toplumsal düzenin temellerinden biri ve bedenlerin hâkim hayal edilme şekli olan toplumsal cinsiyet mefhumunun varsayımlarını sorgulamadan bırakır. Kadınların bağımlı konumunun kadın imgesiyle olan bağlantısını dikkate almaz. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin Spinoza düşüncesinde yeniden üretimiyle sonuçlanır. Diğer bir deyişle, zihin ve beden etrafında ayrıntılı bir şekilde analiz ettiği insan varlığına ilişkin okuyucuya uygun fikirler aktarmaya çalışan Spinoza'da, sıra bedenlerin toplumsal cinsiyet dolayımıyla maruz kaldığı toplumsal ve siyasal ayrımcılığın değerlendirilmesine geldiğinde, söz konusu uygun fikirlerin yerini upuygun olmayan fikirlerin, yani hayalin güdümünün aldığı görülür. Kadın, durdurulması imkânsız tutkular alanıdır ve kadının her şeyi yıkıp geçen, düzeni tehdit eden tutkulu yapısı karşısında çözüm bir kurum olan ve aklı temsil eden evliliktir (Duroux, 1992: 119). Evlilikte de koca, efendi olarak bağımsız konumda iken karı bağımlı konumdadır. Kadın evlilik dolayımıyla tanımlandığı sürece kocası üzerinden varlık kazanır. Kadının tabiiyeti, bağımsızlığı şart koşan siyasal alandan onun dışlanma nedeni haline gelir. Böylelikle Spinoza gerçekçi, dolayısıyla akli bir şekilde ele almaya çalıştığını iddia ettiği insan varlığının bedenini, son durumda toplumsal cinsiyetin bedenleri hayal ettiği şekilde hayal eder. Erkeğin iktidarı altındaki tutkulu kadın hayali, kadının yurttaşlık hakkını görmezden gelmeyi gerekçelendirirken toplumsal ve siyasal bağımlılığını doğallaştırır.

Nitekim zihinsel açıdan güçsüz hayal edilen kadınının rolleri de bu hayal etrafında şekillenir: Spinoza'da doğası gereği kadın hep erkeği baştan çıkaran, çıplak yaşam düzeyinde kalan bir imgedir. Yani, hayali bir inanç olup, rasyonel olarak bilinen bir hakikatin yerini tutmaz (Lord, 2011: 1093). Kadının ona tehdit olduğuna

işaret edilen erkek imgesi ise çıplak yaşamdan iyi yaşama geçmeyi başarmış, mükemmel bir varlık gibidir. Kadın, doğal olarak güçlü erkeğin sürekli peşinde koşup onun varlığını azaltan bir virüse benzer. Erkek, kadına genellikle iştah sebebiyle aşk duyar. Kadın güzel olduğu ölçüde zihinsel nitelikleri ve bilgeliği bakımından erkek tarafından değerli görülür. Erkek, sevdiği kadının kendisinden başkasını tercih etmesine katlanamaz. Sonuçta barış için büyük zarar vermeden kadınlarla erkeklerin eşit hükümranlığı tesis edilemez (Spinoza, 2007: 111).

Bir siyasal birliğin barış içindeki yaşamının sürmesi eşitsiz ve tahakkümcü yapının değiştirilmesi bir yana, korunmasına bağlıdır. Bu durumda Spinoza için barış, erkekler arası bir barış olup, erkeklerin gücünün ayakta kalmasının yolu kadınların siyasal yaşamdan dışlanmasıdır. Kadın bedenin hayaliyle siyasal birliğin kuruluş biçiminin gerekçelendirildiği bu durumda Spinoza'nın hedefi, güçsüz kadın varlığının erkek tarafından kontrol edilmesi, böylelikle erkeğin güçsüzlüğe savrulmasının engellenmesidir. Ancak bu sayede erkeğin gücü sürekli korunabilir. Deneyimler etrafında kadının, bağımlı konumundan hareketle siyasal hayattan dışlanıyor gibi göründüğü bu muhakeme "kadınların erkeklerle doğal olarak eşit haklara sahip olmadığı" önermesiyle taçlanır ve Spinoza felsefesi kendi içinde çatışmayı sürdürür. Zira Spinoza'da doğanın cinsiyeti yoktur. Sadece güç ve kudret farkları vardır ve bu farklar etrafında varlıklar birbiriyle ilişkiye girer. Fakat siyasal yaşama doğru gelindiğinde güç ve kudret farklarının toplumsal cinsiyet kazandığı görülür. Söz konusu toplumsal cinsiyet ile davranış ve yaşam biçimleri arasında 'doğal' bir paralellik kurulur. Kadın imgesi geleneklere uygun bir şekilde tabiiyet imgesiyle birleşir ve kadınlarla erkekler arasındaki iktidar, güç ve kudret farkı doğallaşır (Lord, 2011: 1089). Böylelikle Spinoza düşüncesinde, günümüzde pratiklerle kurulduğu kabul edilen toplumsal cinsiyet söylemi insan doğasının bir parçası haline gelerek pekişir. Ne yapacağını bilemeyeceğimiz olanaklar kümesi beden toplumsal cinsiyet söylemi duvarını aşamaz.

Siyasal yaşam açısından kadınların doğal olarak ikincil statüsünü ilan ederken Spinoza, zihin ve beden, akıl ve duygu ikiliğini üreten duygusal dinamiğe kurban gitmiş gibi görünür. Erkekler özgür varlıklar olarak resmedilirken, rasyonel davranışın belirleyici unsuru olan insan varlığının diğer varlıklarla birlikte var olduğu gerçeği geride kalır. Yaşamda her bir hücrenin birlikte mevcudiyeti ve birbirine bağlılığı görüşünün yerini erkek bireyin özgürlüğü illüzyonu alır. Ne var ki, erkeklerin özgürlüğü, gerçekliğin birden fazla unsurun bir araya gelmesiyle kurulduğu hakikati karşısında özgür iradeyi reddeden Spinoza'nın kendisinden hareketle, bir yanılsamadır. Fakat bu yanılsama Spinoza'da kadınların acı çekme, yönetilme kaynağı olur. Spinoza, yönetici erkeğin pozisyonunu kadın karşısında onu daha özgür bir noktada konumlandırarak korur. Erkeğin mutlak anlamda özgür olduğu illüzyonunu sürdürmek için varlığını kadına borçlu olduğunu inkâr

eder (Irigaray, 2009: 155). Bağlı pozisyona geri çekilen kadın kendi için değil, sadece erkekler için var olur. Kadının kendisi için var olduğunu kabul etmek, erkeğin doğası içinde kapsanamaması ve erkeğin varlığının dışsal koşulu haline gelmesi anlamına gelir (Yeomans, 2003: 66). Böylelikle genel varlık açısından zihin ve bedeni bir arada düşünen Spinoza, kadına dair kavrayışında zihin ve beden ikiliğine geri döner. Bu ikiliğin toplumsal ve siyasal yansıması erkek ayrıcalığının yeniden üretimi olur (Donovan, 2009: 166-7).

Bedensel görevler, bu görevlerin vücut bulduğu hane içi yaşam kadının dünyası olur. Erkek ve kadın arasındaki geleneksel iş bölümü sürdürülür. Kadın siyasal yaşamdan, bu yaşama onu hazırlayacak eğitim gibi olanaklardan dışlanır (Gullan-Whur, 2008: 8). Zira kadının zayıf doğasını kontrol etmeyi öğrenmesini sağlayacak olanaklar geleneksel bağımlılık ilişkilerini yerinden eder. Erkek ve kadın arasındaki erkek merkezli bağımlılık ilişkisinin bozulması, erkek ve kadının ayrılması, erkeğin aşağılanması anlamına gelir. Kadın, erkeğin özgürlüğüne tehditten fazlası değildir (Yeomans, 2003: 66). Ne var ki, kadın karşısında, özellikle de güçlü kadın karışışında zayıflık gösteren erkek, gerçekte ilahi özgürlük hakkından yoksundur. Zira bu özgürlüğe yanıt verecek iktidarı, varlığın en az iki şey arasından mevcut bulması ve zorunluluk tarafından belirlenmesi gereği eksiktir. Onu sınırlayan bir şey mutlaka olacağı için erkek insanın mutlak otorite olarak saygı duyulma hakkı bulunmaz. Fakat özgürlük illüzyonunda ısrar eden erkek, bu illüzyonu karşılayacak gerçeklikten yoksun olduğu için, ev içi şiddetin tekrara dayanan doğasını siyasal uzamda somutlaştırır. Erkeğin özgürlük yanılsaması, kadının sadece erkek için var olduğu görüşünün sürdürülmesine bağlıdır. Kadının sadece erkek için var olduğu yargısı erkeğin bütün güç ve iktidar eylemlerinin temelidir (Yeomans, 2003: 67). Kadın ve erkek arasındaki duygusal yakınlık, aşk olsa bile, erkeğin özgürlük yanılsaması nedeniyle eninde sonunda ilişkileri nefrete ve düşmanlığa döner. Bu nedenle Spinoza *Etika*'da "ruhun özgürlüğünden başka hiçbir neden kabul etmeyen bütün aşk düşmanlığa döner" der (akt. Yeomans, 2003: 67). Oysa sadece erkeğin ötekisi olarak var olmayan kadın, varlıklar arasında bir varlıktır. Salt kendi olarak var olmayıp kimliği asla sabit değildir. "Kadın varlığının ufku başka bir çocuğun ve başka bir aşkın olanağına hep açılır" (Yeomans, 2003: 67). Kadın da doğal durumdan siyasal yaşama geçmek ister, fakat bu geçiş eril siyasal beden tarafından güç kaybı olarak yorumlandığı için zorlaştırılır. Erkekler tarafından erkeğe bağımlı ve zayıf hayal edilen imgesel bedeniyle kadın, bu imgeyi kesintiye uğrattığında şiddet nesnesi haline gelir. Siyasal yaşamdan ev içine doğru geniş bir uzama yayılan, kadının maruz kaldığı ev içi şiddetin ve genel olarak şiddetin çözümü ise sadece Tanrı hariç hiçbir varlığın kendi kendinin nedeni olmadığını, yani özgür olmadığını kavramaktır.

Sonuç

Bedenlerin etkiyen ve etkilenen, duygulanımsal karakteri dolayımıyla varlığın kurulan bir şey olduğunu görmemize izin veren Spinoza, bu sebeple düşünce tarihinde kendine özgü bir yer edinir. Spinoza'nın söz konusu özgüllüğünü kadınların sosyal ve siyasal yaşamdaki rollerini ele alırken de sürdürmesi beklenir. Yani, varlığın kuruluşunda işleyen duygulanımsallık gereği Spinoza, kadınların siyasal yaşamdaki varlığını kabul etmelidir. Fakat Spinoza'nın *Politik İnceleme*'nin sonunda demokrasiyi ele alırken sarf ettiği cümleler ve genel olarak eserlerinde çizdiği kadın imgesi bunun aksini gösterir. Gücünü kendi yönteminden alan Spinoza felsefesi 'deneyim' nosyonuna sığınırken, kadının varlığının kavranması sırasında verili toplumsal cinsiyet söylemine dayanıp onu doğrular. Siyasal iktidarın 'eril' niteliğini koruyan Spinoza'ya göre, kadınlar doğal olarak erkeklerin tahakkümü ve yönetimi altındadır.

Spinoza'nın beden, zihin ve bilgi kavrayışı ekseninde kadın ve siyaset meselesini açıklığa kavuşturmaya çabalayan bu çalışma, Spinoza'nın neden kadınların siyasal yaşamdan dışlanmasını 'doğal' bir mesele olarak kabul ettiği sorusundan yola çıktı. Zihin ve bedeni paralel olarak kavramasının sonucu olarak kadın bedenine 'zayıf', erkek bedenine 'güçlü' bir rol verdiği görülen Spinoza'nın zihin gücü bakımından da insanları benzer şekilde ayırdığı söylenebilir. Zayıf olan kadınların zihinsel kapasitesi zayıf iken güçlü olan erkeklerin zihinsel kapasitesi güçlüdür. Böylelikle, varlığı ele alırken yetkinlikleri bakımından farklılıklarını vurgulayan ve bu farkın onları eşitsiz konumlandırmaya izin vermediğine dikkat çeken Spinoza'nın sıra insanların barış içinde bir arada yaşaması meselesine geldiğinde söz konusu yetkinlik farkına toplumsal cinsiyet kazandırdığı görülür. Buna bağlı olarak bir cinsiyetin (kadın) diğer cinsiyetin (erkek) hükmüne bağlanması gündeme gelir.

Spinoza'nın kadınların [siyasi] haklarını temelde üç noktadan reddettiği söylenebilir. Öncelikle siyasal alanın aktörlerinin herhangi bir tabiiyet zinciri olmamalıdır. Ancak bu şekilde siyasal birlik özgürlüğünü koruyabilir. Oysa hizmetçiler ve çocuklar gibi kadınlar da erkeklere tabidir. Bağımlı konumları nedeniyle özgür yurttaş etkinliklerini yerine getirmekten uzaktırlar. Tâbi konumları nedeniyle siyasal yaşamdan dışlanmaları gerekir. İkincisi, kadınlar toplumsal bağımlı konumlarının yanı sıra doğal olarak akıl gücü bakımından erkeğin gerisindedir. Akıl gücü veyahut zihinsel kapasitesi erkeğe göre zayıf olan kadın doğal olarak erkeğin idaresi altında olmalıdır. Kadının sosyal ve siyasal bağımlılığı onun doğası yüzündendir. Üçüncü ve son olarak, kadının varlığı tutkularına ve genel itibariyle duygularına göre şekillenir. Akıl gücü zayıf olup, kontrolsüz tutkularının güdümündeki kadın, erkeklerin siyasal

kararlarını irrasyonel hale getirmede başarılıdır (Gullan-Whur, 2008: 2). Sonuçta Spinoza'nın kadın imgesi, özgür, akli ve güçlü insanların uzamı olan siyasal bedenin varlığına bir tehdit haline gelir. Spinoza'da soyut şeyleri düşünmekten yoksun olduğu hayal edilen kadın rasyonel karar almada zihinsel olarak yetersiz diye kabul edilir (Matheron, 1977: 193). Güçsüz kadının tek işlevi erkeğin varlığını sürdürmesinde rol sahibi olmaktır. Kadın, bunun dışında otonom bir varlıktan yoksundur. Böylelikle düşünce tarihinde yöntemi, varlığı ve insan varlığını kavrayış biçimi açısından kendine özgü bir yeri olan Spinoza son durumda toplumsal cinsiyet söylemine takılı kalır. Siyasal birliği ve birliğin sürekliliğini erkeğin ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet söyleminin belirleyiciliğine teslim eder.

Oysa mevcut yapıda iktidar ilişkilerinin seyrini belirleyen şeylerin başında toplumsal cinsiyet söylemi gelir. İktidarın nasıl paylaşıldığına bağlı olarak siyasal birliğin niteliği belirir. Bedenlere sabit roller atayarak insanların kimliğini kuran toplumsal cinsiyet söyleminin siyasal yaşamı nasıl gölgelediğini sorunsallaştırmadan barışın, özgür, eşit ve adil bir siyasal birliğin kurulma olanağı bulunmaz. Zira toplumsal cinsiyet söyleminin içinden bakıldığında her bir bedene uygun cinsiyet rolleri bulunur. Bu roller bedenlerin eşitsiz ve hiyerarşik konumlanışını yeniden üretir. Toplumsal cinsiyet rollerinin taşındığı siyasal uzamda iktidar ilişkileri de toplumsal cinsiyet rollerinin kabullerine göre biçimlenir. Doğal olarak zihinsel kapasitesi yüksek ve üstün bir varlık olarak hayal edilen erkek iktidarın sahibi haline gelirken, erkek karşısında yine doğal olarak zayıf kabul edilen kadının siyasal bir rolü tahayyül edilemez. Kadının siyasal alandan dışlanmasında işlevselleşen toplumsal cinsiyet söyleminin içinde kalındığı sürece kadının erkek karşısındaki ikincil konumunun değişmesi ve iktidarı paylaşması mümkün olamaz. Son durumda bu söylemin içinde kaldığı görülen Spinoza'nın bedenleri özgüllüğü içinde değerlendirmeye izin veren felsefesinin özgürleşme, barış içinde bir arada yaşam açısından bir anlamı bulunmasına rağmen bu anlam siyasal birlik ve kadın arasında kurulan olumsuz ilişki ile sakatlanır. Beden, toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarına hapsolur.

Sonnot

[1] Spinoza düşüncesinde her şeyin kaynağında bulunan töz, sonsuzdur. Sonsuz olduğu için de tözden sonsuz sayıda şeyler çıkar. Tözden çıkan ve tözün kendisini ifade ettiği şeyleri sıfat ve tavır olarak adlandıran Spinoza açısından tözün sıfat ve tavırları da sonsuzdur. Düşünce ve yer kaplama veyahut ruh ve madde tözün insan tarafından kavranabilen iki sıfatıdır. Her sıfat sonsuz değişim ve görünümlerle var olur. Ayrı ayrı her bir nesne tözün bir belirlenimi, yani ifadesinden fazlası değildir. Ruhun ve maddenin her bir tavrı ya da ifadesi, tözün ortaya çıkma şeklidir. Aynı tözü ifade ettikleri için ruh ve

madde birbirine paralel bulunur. Maddi dünyadaki her şeyin ruhsal dünyada bir karşılığı vardır. Tözün bir ifadesi olan, ruh ve bedenden oluşan insan hem yer kaplayan, bedensel bir varlık hem de ruhsal, düşünen bir varlık olarak tözün ifadesidir (Spinoza, 2011: 77-78). Spinoza açısından insan, bedenler ve düşünme tavırlarından başka hiçbir tikel şeyi duymaz ya da tasarlamaz. Sevgi, arzu, vb. ruhun her bir duygulanışı birer düşünme tavrıdır ve düşünme tavrı, bir şeyin fikri olarak belirir. Ruhun duygulanışına paralel olarak beden de birçok tarzda duygulanır (Spinoza, 2011: 79). İnsan ruhunu oluşturan fikrin nesnesi bedendir. Beden de tözün sıfatı olan uzamın tavrını ifade eder. Beden insan ruhunun nesnesi olduğu için bedenin duygulanışlarının fikirleri ruhta bulunur (Spinoza, 2011: s. 89).

Kaynakça

Aytaç Ahmet M (2011). *Kitlelerin Ruhu: Siyasal ve Sosyal Kuramda Kalabalık Tahayyülleri*, Ankara: Dipnot.

Butler J (2010). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis.

Butler J (2014). *Bela Bedenler*, çev. Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay, İstanbul: Pinhan.

Copleston F (2013). *Spinoza*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.

Deleuze G (2011). *Spinoza: Pratik Felsefe*, çev. Ulus Baker ve Alber Nohum, İstanbul: Norgunk.

Deleuze G (2013). *Spinoza ve İfade Problemi*, çev. Alber Nahum, İstanbul: Norgunk.

Donovan S (2009). Re-reading Irigaray's Spinoza. İçinde: *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, M Gatens (der), Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, ss. 165-188.

Duroux F(1992). Des Passions et De La Compétence Politique, *Les Cahiers du GRIF*, No: 46, ss. 103-124. http://www.persee.fr/doc/grif_0770-6081_1992_num_46_1_1864 [erişim tarihi: 01.09.2020].

Ergün R (2011). Spinoza'da Kadın ve Kadınların Spinozası. İçinde: Ergün R ve C B Akal(der) *Kimlik Bedenin Hapishanesidir Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 11-27.

Gatens M (2017). *İmgesel Bedenler: Etik, Güç ve Bedensellik*, çev. Dilan Eren, İstanbul: Otonom.

Gatens M ve G Lloyd (1999), *Collective Imaginings: Spinoza, Past and Present*, London: Routledge.

Grassi P (2009). Adam and the Serpent: Everyman and the Imagination. İçinde: M Gatens (der), *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 145-154.

Gullan-Whur M (2008). Spinoza and the Equality of Women, *Theoria*, cilt: 68, sayı: 2, https://spinozaauthor.wordpress.com/books-by-spinozaauthor-margaret-gullan-whur/spinoza-and-the-equality-of-women/ [erişim tarihi: 01.01.2020].

Irigaray L (2009). The Envelope: A Reading of Spinoza's Ethics, 'Of God'. İçinde: M Gatens (der), *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 155-164.

Lloyd G (2009). Dominance and Difference: A Spinozistic Alternative to the Distinction Between Sex and Gender. İçinde: M Gatens (der), *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 29-42.

Lord B (2011). Disempowered by Nature: Spinoza on The Political Capabilities of Women, *British Journal for the History of Philosophy*, Cilt: 19, Sayı:6, 1085-1106.

Lordon F (2015). *Imperium Structures et Affets des Corps Politiques*, Paris: La Fabrique Éditions.

Matheron A (1977). Femmes et Serviteurs dans la Democratie Spinoziste, *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, cilt:167, sayı:2, 181-200.

Spinoz B (2007). *Politik İnceleme*, çev. Murat Erşen, Ankara: Dost.

Spinoza B (2010). *Teolojik-Politik İnceleme*, çev. Cemal B. Akal ve Reyda Ergün, Ankara: Dost.

Spinoza B (2011). *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost.

Spinoza B (2012). *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı.

Spinoza B (2015). *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*, çev. Emine Ayhan, Ankara: Dost.

West D (2009). Reason, Sexuality and the Self in Spinoza, İçinde: M Gatens (der), *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 107-124.

Yeomans C (2003). Spinoza, Feminism and Domestic Violence*, Iyyun: The Jerusalem Philosophical Quarterly*, 52, 57-74.